

A SZAKRÁLIS KÖRNYEZET TÁRGYAI EGY MEZŐKÖVESDI HÁZTARTÁSBAN

Írásom annak a hosszabb kutatásnak egy résztémáját közli, mely egy mezőkövesdi háztartás teljes eszközkészletét, s a tárgyakból kiindulva az életmódban bekövetkezett változásokat elemzi.¹ Itt csupán a vallásos élethez szorosan kapcsolódó, szakralitást hordozó tárgyi világot ismertetem.

A vizsgált háztartás Guba Mária (1913–1996) mezőkövesdi házát és kertjét foglalta magába. A háztartás az adatfelvétel idején egyetlen személyre, Guba Máriára korlátozódott. A tárgyösszetétel két egymásra épülő háztartást és ezzel együtt két eltérő generáció emlékegyüttesét tartalmazta.

A fellelt megszámlálható tárgyak teljes száma 1452. Az összes tárgyat használatuk és típusuk szerint hét nagyobb csoportba osztottam, melyeket további alegységekre bontottam. A főbb tárgycsoportok a következők: bútorok, Konyhai eszközök, gazdasági eszközök, textilek, díszítőelemek, szakralitást hordozó tárgyak, dokumentumok. Egy külön csoportot alkotnak a különleges, vagy egyértelműen egyik kategóriához sem sorolható tárgyak.

A szakrális jellegű tárgyak külön bemutatását azok sokrétűsége és számszerű mennyisége teszi indokolttá. A viszonylag nagy számú kegytárgy jelenlétét több okkal is magyarázhatjuk. Mezőkövesd hagyományosan katolikus település, ez alól a vizsgált család sem kivétel, hiszen szigorúan katolikus hagyományokat őrzött. Az adatközlők elbeszéléséből kiderült, még az 1920 és 1930-as években is jártak a családhoz vallásos csoportok magánájtatosságot tartani. A kegytárgyak egy kisebb része ebből az időszakból került a háztartásba, a nagyobb mennyiségű kegytárgy azonban Guba Mária személyéhez kötődik. 1980-ban hivatalosan is belépett az egri szerziták által alapított világi harmadrendbe, melyről Hajdú Jánosné, a rend vezetője így számolt be: „Járt oda, sokszor vót mán akkor, oszt egyszer aszondom neki [ti. Guba Máriának]: Te Marikám! Te olyan szivesen gyössz a búcsúra, meg itt vagy mindég örökké velünk, hát mér' nem lépel mán be? – Hát beléphetek? – Hát ugyan eredj mán, hát mi akadályozna téged, hogy nem léphetel be? Hát aszongya: Megfelelek-e én? – Mondom meg bizony!”

A belépést megelőzően is már aktívan részt vett a kövesdi szóhasználattal *Mária-rendnek* nevezett társulat ünnepein, imaóráin. 1980 februárjában tett fogadalmat, melyet egy évvel korábban beöltözés előzőti meg. A rend vezetőnöje gyakorta betegeskedett, ez idő alatt nem hivatalosan ugyan, de Guba Mária vette át a szervezet irányítását, folytatta le az ájtatosságokat, az összejöveteleket: „...mer' az imaórát is elvégezte helyettem, meg ott is helyállt helyettem a kápolnában. Ő a helyettesem vót. Mer' én megmondtam a papnak, hogy ő nekem nagyon sokat segít mindenben, oszt

¹ Guba 2003.

nevezze ki helyettesnek. Oszt ő szervita főnöknő-helyettes vót. Mindenben segített nekem, ami sok vót.” (Hajdú Jánosné)

A társulat tagjai gyakorta Guba Máriánál jöttek össze. „Mondta is nekem Mari: Nekem nincsen senki se, osztan nem kell tartani senkitől, nyugodtan végezzük nálunk. Azután meg mikor rózsafüzért végeztünk, azt meg az ő házában végeztük. Első vasárnap imaórát végeztünk, akkor is mindég mellettem vót.” (Hajdú Jánosné) A havi rendszeres ájtatosságok mellett ünnepeken és a rendhez szorosan kapcsolódó események alkalmával szintén Guba Mária otthonában gyültek egybe. „...karácsony előtt 9 este végeztünk ájtatosságot, februárban 9 este a lourdi ájtatosságot, márciusban Szent József tiszteletére, [...] oszt vidámakat is szoktunk végezni, például a kánnai mennyegzőt. Osztan aszonta Mari, ha a rózsafüzérnek helyet adok, akkor ennek is helyet adok, oszt énhozzám gyertek!” (Hajdú Jánosné)

Gyakran jártak azonban házról házra, családi szentórákat tartottak, ha erre megkérték őket. Halottas házakhoz is eljártak: „ha kétezer halottat ki nem imátkoztunk Marival...” (Hajdú Jánosné)

Szakralitást hordozó tárgyak a háztartásban

A szakrális tárgyak néprajzi szempontú monografikus feldolgozása még várat magára, bár néhány tematikus tanulmány született a témában.² A hivatalos egyház által megszentelt tárgyak, szentelmények paraszti háztartásban betöltött szerepéről, fontosságáról Bálint Sándor értekezik részletesen.³

Tomán Erzsébet különbséget tesz kegytárgyak valamint szakrális tárgyak között, ez utóbbiak többnyire a vallásgyakorlatban használt hivatalos tárgyak körét jelentik. Kegytárgy alatt érti viszont mindazon tárgyak összességét, melyek vagy belső tartalmukban, vagy külső megjelenésükben hordozzák a népi vallásosság egyes elemeit. Barna Gábor definíciója alapján a tárgyak egy része valóban megszentelt, más részük témájuk által válik azzá.⁴ A vizsgált háztartás szakralitást hordozó tárgyai között valódi szentelményekkel is találkozunk, és olyan tárgyakkal, amelyek önmagukban hordoznak szakralitást (témájuk, ábrázolásmódjuk miatt), vagy szakralitást nyernek használatuk által.

Szentképek

Tág megfogalmazásban minden síkban készült vallási témájú ábrázolás *szentkép*, melynek készítési módja, méretei, anyaga független más kategóriáktól. Szűkebb értelmezése alapján csakis „azokat a grafikai jellegű alkotásokat nevezzük szentképeknek, melyek hitbuzgalmi célokat szolgálnak”.⁵

Sok olyan szentképet találtunk a vizsgált háztartásban, amelyeket több szempontból is csoportosíthattunk. Szempont lehet a képek elhelyezése: megtaláljuk őket üvegezve, fa kerettel a házbelső falain kifüggesztve, a kredencben üveg közé rakva, vagy éppen imakönyvek, énekeskönyvek lapjai közé téve. A vizsgált háztartás szent-

² A teljesség igénye nélkül: Szilárdfy 1995, 1997, Tomán 1995, Barna 1987, Felföldi 1990, Gulyás 1987.

³ Bálint 1943.

⁴ Barna 1987. 221.

⁵ Szilárdfy 1995. 7.

képeinek egy része a reprezentációs tárgyak körébe tartozik, hiszen a falra kifüggesztve több helyiséget díszítettek. Dísz tárgy funkcióban egyrészt az adott ember valláshoz fűződő viszonyáról árulkodnak, gyakran azonban emlékezés és emlékhagyás céljából kerülnek a háztartásba.⁶ Egy részük lehet ajándék, melyek adása a baráti, családi kör szokásaihoz, a vallásos élet ajándékozási szokásaihoz, a vásáros napokhoz, vagy a polgári-városi életformából átvett szokásokhoz kapcsolódhatnak.

A magyar paraszti háztartásokban a szentképek bizonyítottan a 18. században jelentek meg, Szegeden például kegyképek kisméretű másolata formájában.⁷ A szent-sarok valódi szentképei mellett a 19. század végétől találkozunk családi fényképekkel, így a kegyképekkel gyakorta egységet alkotó családi fényképek és fényképekről készült reprodukciók sajátos tárgystruktúrát hoznak létre.

A szentképek a ház különböző helyiségeit díszítették, meghatározott rendben, a lakótér egyéb használati tárgyaihoz igazodva. Kitűnik a szentképek magas száma és jelenlétük szinte minden helyiségben.

A tisztaszoba legnagyobb falfelületén, az ágyak felett elhelyezett szentképekből és családi fényképekből álló kompozíció a meglévő arány- és szépérzékét tükrözi. A képek között központi helyet foglalnak el a nagyméretű olajnyomatok, Jézus szíve balról, Mária szíve jobbról, mely tárgyak már a korábban itt álló, szülői ház azonos funkciójú helyiségének falát is díszítették. Ezek a képek nem „mozdultak el”, nem kerültek ki a régi tisztaszoba, vagyis a reprezentációt egyedül képviselő helyiségből, így továbbra is a tér reprezentációs funkcióját, a folyamatosságot, tágabb értelemben talán a meg nem szakadó hitet is jelképezhetik.

A kisszoba szentképei, az egyéb kegytárgyak szinte tömeges jelenlétével kiegészítve, szintén a helyiség szakralitását idézik. A kasznin fellelhető búcsús emléktárgyak, a szervita harmadrendhez köthető szakrális tárgyak, valamint a fiókokban rejlő több száz oldalnyi imaszöveg mind ezt erősítik. Nem marad szentkép nélkül a kiskonyha sem, az élet mindennapjainak színtere, amely a háziáldással, Madonna és Jézus képével az egyszerű mindennapok világi óráit kapcsolja össze egy hittel teli étellel.

A kisebb szentképek emlékkép funkcióját is betölthetik, megjelenésük a 19. század második feléhez köthető, kialakulásukat a vallásos élet jeles alkalmainak megörökítése segítette elő.⁸

A hitélet alkalmi között említhetjük az elsőáldozás, a papszentelés és/vagy elsömise, valamint arany- és ezüstmise emlékére kiadott képeket. Az egyetlen elsőáldozás emlékére készített kép 1928-ból származik, Guba Mária húga, Borbála részére készült.

Az egyházi személyek emléklapjait egységesen jellemzi az előoldal felirata az egyházi nevével, a pappá szentelés időpontjával és az alkalom megjelölésével, feszülettel vagy egyéb vallási témájú motívummal, hátoldalon a legtöbb esetben rövid imát találunk. Más szentképek semmiféle feliratot nem tartalmaznak, ez bizonyára lehetővé teszi a képek további használatát, pl. imakönyvbe való beragasztásukat, mint ahogy azt két esetben itt is tapasztaltuk.

⁶ Gráfik 1998. 87.

⁷ Felföldi 1990. 557.

⁸ Szilárdfy 1997. 10.

Több szentkép tartalmazott valamilyen imát, vagy könyörgést a hátoldalon, ezek nyilvánvalóan kettős funkciót látnak el, összekapcsolják a képet a szóval, a kép üzenetét a szavak erejével. Néhány példányon az ima idegen nyelven íródott, olaszul és németül, ezek zarándokltról hozott vagy kapott emlékek.

A képek készítése módja is segítheti a szentképek osztályozását. Így beszélhetünk nagy méretű festett (Jézus szíve, Mária szíve) és színes nyomott képekről (Jézus galambokkal), fényképekről, képeslapokról (búcsús emlékek), és végül kisméretű nyomdai készítésű képekről.

A 116 különböző szentkép eredetét tekintve a legtöbb ajándéktárgy, más darabokat, főként a régebbi olajnyomatokat vásárlás útján szerezték be.

A rendi élet tárgyai

A különleges tárgyak közé kell sorolnunk a szervita harmadrend hivatalos tárgyait, melyek közül egyrészt az adatfelvétel idején is megtalálható tárgyakat kell említenünk, másrészt azokat, melyek egykor a háztartás részét képezték, de a tulajdonosuk halálával kikerültek a háztartásból.

A rendbe lépést több fontos rítus előzte meg, melyet azonos napon, korábban február 17-én, a hét szent rendalapító atya ünnepén tartottak. Újabban, könnyítve a nem mezőkövesdiek téli utazásán, a beavatást Szent Julianna ünnepén, június 19-én tartják. A beavatási szertartás beöltözéssel egybekötött fogadalomtétel, melyet három egész napos lelkigyakorlat előz meg. A fogadalomtétel első része a részleges beöltözés az új tagok jelentkezésekor. A jelentkezés és a fogadalomtétel között általában egy év telik el. A fogadalomtétel egyben teljes beöltözést jelent. Ekkor válik teljesé a ruházat és a rendi élettel összefüggő egyéb tárgyegyüttes. A ruházat részei az első évben fehér *fátyol*, melyet a fejen, a hajhoz tűzve hordanak. Egy év elteltével a fehér fátylat egy nagyobb, fekete fátyolra varrják rá, fekete felével kifelé fordítva hordják. Ha valaki még a fogadalmazás előtt elhal, úgy őt a fehér fátyollal temetik el. A ruházat többi részét egy *vállruha* egészíti ki az ostyával, valamint a *skapuláré*, és végül a *szíjöv*. A skapulárét és a szíjövet állandóan hordják, mindkettőt mindig a ruha alatt. Az előbbi tárgy „égi eredetű ruhadarab, amit a Fájdalmas Szűz ajándékozott a rendalapító atyáknak”, rajta a Fájdalmas Szűzanya képével. A skapulárét olykor szintén a Szűzanya képével díszített medállal helyettesíthetik. A vállruhát csak különleges alkalmakkor, pl. körmeneten, vagy nagyobb keresztény ünnepek alkalmával a templomi összejövetelek alatt viselik. A vállruhán lévő ostyaképet Szent Julianna tiszteletére hordják, akinek testén az utolsó áldozása után jelent meg a szent ostya mintája: a Szentisten ott hatolt be Szent Julianna szívébe.

Ezek azok a ruhaneműk, melyek viselőjük halálával kikerülnek a háztartásból, hiszen tulajdonosukat a rendtársak ebben a ruhában temetik el. A koporsóban a szíjöv a ruha fölé kerül, a skapulárét is láthatóan helyezik el.

A rend egyéb tárgyai között kell említenünk a szervita kézikönyvet: *A szerviták (Mária Szolgái) világi harmadrendjének kézikönyve*, melyet a fogadalomtételkor kapnak az új tagok. Korábban e könyvecske utolsó lapjára írták be a rendtag keresztségben kapott nevét, rendi nevét, fogadalmazás időpontját. Halál esetén ezt az utolsó oldalt a hozzátartozóknak ki kell tépniük a könyvecskéből, és Egerbe a szervita rendhez eljuttatni, hogy ott az elhunytakért misét tudjanak mondani. Manapság felvételi lapot töltenek ki, ezt küldik Egerbe. A második világháború utáni vallási

türelmetlenség időszakában alig volt lehetőség a harmadrend számára vallási jelle-
gű szövegeik megjelentetésére. Így egy-egy rendtag elhalálózásával a szabályokkal
ellentétesen a rendi könyvecskét nem tették a koporsóba, hanem a rend igyekezett
visszavásárolni azokat az elhunyt családjától.

A ruhákon kívül a fogadalomtételkor az új tagok egy rózsafüzért, imakönyvet, és
zsolozsmát kapnak a rend régi tagjaitól. A teljes öltözetet és a rendi tárgyegyüttest
egy *szervita harmadrend* feliratú tűzzománc kítűző teszi teljessé.

Egyéb kegytárgyak

Szentelmények

A hivatalos egyházi szentelmények lehetnek tárgyak vagy cselekedetek, melyet az
egyház a szentségek mintájára használ. A paraszti háztartások szentelményeit leg-
inkább a paraliturgia kellékei között kell számba vennünk, így a hivatalos egyházi
felfogás alapján csupán analóg értelemben szentelmények. Általában óvó-védő, baj-
elhárító funkcióval bírnak, egyes esetekben termékenységfokozók. A legfontosabb
szentelmények közé tartozik a barkaág, gyertya, szenteltvíz. A paraszti háztartások
mindegyikében jelen van egyik vagy másik szentelmény, esetünkben barkaágról és
szentelt gyertyáról szólhatunk, a hagyományos falra szerelhető szenteltvíztartó és a
lourdes-i üveg a szenteltvíz jelenlétét is jelzi.

Olvasók

A szakrális tárgyak külön csoportját alkotják az olvasók és medálok. Összesen
négy, fluoreszkáló műanyagból készített olvasót találtam, ezek közül az egyik me-
dálban, három pedig feszületben végződő olvasó. A feszületes olvasók mindegyike
hagyományos ötször 10 szemes olvasó. A háromszor 7 szemes medálos olvasó, az
ún. Szent Rita olvasó, a medálon Szent Rita képmásával. A szervita rendi olvasó,
melyet a belépéskor kapnak a rendi tagok, a koporsóba került.

A medálok színben és formában változatos képet mutatnak. Mindegyikük fémből
készült. Három darab ezüst, hat pedig arany színezetű. Egyetlen szív alakú medált
találunk *Emlék* felirattal. Egy másik ezüst színű medál keresztet formál. Két arany-
színű kerek medál a Szent Rita olvasó medáljával hasonlatos. Három másik aranyo-
zott ovális medál az ún. *Csodás érem*, Mária egész alakos képével, *Szep. Fog. Szent
Szűz Köny. Érettünk* felirattal, hátoldalán Mária monogrammal és szívvel. Ezekhez
hasonlatos az az ezüstszerű ovális medál, melynek azonban felirata olasz nyelvű:
Maria Concep. Senza Peccato Preate Per Noiche Ricorr Avoi. Egyetlen medálhoz tar-
tozott csupán lánc is, a tűzzománcból készült medál Máriát ábrázolja.

Szobrok

Három Máriát ábrázoló szobrocskát találtam. A porcelánból készült szobor Mári-
át ábrázolja, bal karján gyermekkel, mindketten koronát viselnek. Az arcot és a koro-
nát, valamint a ruházat széleit füstarannyal, a leplet színes festékkel emelték ki.
Lényegesen egyszerűbb kidolgozása a két műanyag szenteltvíztartó. A szobor mű-
anyagból készült, Lourdes-i Mária alakját formázza, melynek koronája egyben az
üveg csavaros kupakja. Az üveg teteje és Mária palástjának egy része kékre festett.

Mindhárom szobor a kisebb szoba díszes kasznijának tetején kapott helyet, erősítve így a tér szakrális jellegét.

Egyéb

A kisszoba kaszniján állt egy fémből és műanyagból készített, kisebb asztali tükrökhöz hasonlatos, középső részén forgatható tárgy, két oldalán egy-egy szentképpel. Egyik a Szent Családot ábrázolja, a másik a Szeplőtlen Születet, feje körött francia nyelvű felirattal: *Je Suis L'Immaculate Conception*. A francia felirat árulkodik a tárgy eredetéről is, a háztartásba kerülés körülményei ennek ellenére ismeretlenek.

A teljes tárgykészlethez tartozik, egy színes kartonból kivágott és hajtogatott *betlehemes*, mely a belső konyha sparheltjén kapott helyet. A másik tárgy előlapja ívelt kiképzésű, így egy barlang hatását kelti. Fölé ovális kartont ragasztottak, melyet Mária és a gyermek Jézus alakja díszít. A kegytárgy semmiféle feliratot nem tartalmaz, így eredetét vagy korát nehéz meghatározni.

A korábban már bemutatott *szenteltvíztartó* a hagyományos helyen, az ajtó mellett függött a belső konyhában.

Nem nevezhető kegytárgynak a szobában megbúvó régi típusú *utazóbőrönd*, a magánajtatosságnak azonban szószerinti „kísérő” eleme. A bőrönd mindkét oldalát színes matricák sora díszíti, köztük több az idegen nyelvű felirat, a legtöbbjük zarándokhely nevét rejti, pl. Mariazell, Róma, Loreto. Tulajdonosa a bőröndöt hosszabb zarándokútjaira magával vitte, így a bőrönd nemcsak az utazások során használt eszköz, hanem emléktárgy is.

Szakrális szövegek

A szakrális szövegek az egyik legnagyobb tárgycsoportot alkotják, összesen 211 darab különböző méretű és minőségű szövegről, füzetéről és nyomtatott kiadványról van szó. A több száz oldalt kitevő szövegeket csupán külső jegyek alapján csoportosítottam.

A szövegek előállításának három módját figyelhettem meg, részben nyomtatott kisméretű könyvekről, részben írógépen gépelt és indigóval sokszorosított szövegekről, részben pedig kézzel írott szövegekről szólhatunk. A nyomtatott könyvek az 1946 előtti időszakból származnak, egy részük hiányos, a legrégebbi darab egy 1866 és 1871 közötti időből származó, fűzött énekeskönyv.

A legtöbb szöveges emlék írógéppel írt eredeti vagy indigós másolat, méretben és terjedelemben változatos képet mutat. Nagyobb részük változó méretű papiros egy oldalára írt szöveget tartalmaz, legtöbbször rövid imákat, könyörgéseket, önfelajánlásokat. A hosszabb szövegeket tartalmazó lapokat füzetekké fűzték össze, amelyek terjedelme 2-4 oldaltól egészen 40 oldalig változik. Ezekre a füzetekre általában egy keményebb előlapot készítettek, melyet rajzzal vagy szentképpel díszítettek. A füzeteket a legkülönbözőbb módon alakították ki: varrták, ragasztották, vagy tűzték. A hosszabb szövegek tematikájukban is különböznek: litániát, zsolozsmát, halotti búcsúztatókat tartalmaznak.

A harmadik csoportot a kézzel írt imaszövegek alkotják, amelyek több füzetet is megtöltenek. A kézzel írt szövegek könyörgéseket, rímbe szedett verses imákat tartalmaznak, melyeket Guba Mária maga fogalmazott meg és vetett papírra.

*

A szakralitást hordozó tárgyak és szövegek együttesen a háztartás legnagyobb tárgycsoportját alkotják. A teljes eszközkészlet 24%-a tartalmaz valamilyen szakrális jelentést. A főbb lakóhelyiségek (tiszaszoba, belsőkonyha, kisszoba, kiskonyha, kamra) mindegyikében megtaláltuk őket, a háztartáson belüli szóródásuk azonban egyenlőtlen. Közepes számú tárgy tartozott a belső konyha és a kiskonyha tárgyai közé, szembevetően azonban a kisszoba túlzott kegytárgy tartalma, a szakralitás üzenetű tárgyak 78%-a itt kapott helyet. Tulajdonosuk itt élt, itt használta őket. A kisszoba centrális szerepét a kaszni és közvetlen környéke jelenti, a „sublótholmi” és a fiókok rejtették a legtöbb kegytárgyat. Az itt bemutatott kegytárgyak és tárgycsoportok összetétele meglehetősen összetett, a szakrális tartalmú tárgyak 30%-át szentképek, további 42%-át szakrális szövegek alkotják. Ez a magas arányszám nyilvánvalóan a harmadrendi étellel és a mély vallásossággal kapcsolható össze.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1943 *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből.* Kassa.

BARNA Gábor

1987 A szakrális környezet tárgyai Kunszentmártonban. *Vallási néprajz* 3. 218-234.

FELFÖLDI László

1990 A vallásos népelet és a szokások tárgyai, in: JUHÁSZ Antal (szerk.): *Csongrád megye népművészete.* Budapest, 519-578.

GUBA Szilvia

2003 *Életmód és tárgyi kultúra összefüggéseinek vizsgálata egy mezőkövesdi háztartásban.* Szakdolgozat. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.

GULYÁS Éva

1989 A vallásos élet tárgyai, in: BELLON Tibor-SZABÓ László (szerk.): *Szolnok megye népművészete.* Budapest, 185-201.

SZILÁRDFY Zoltán

1995 *A magánáhitat szentképei I. Devotio Hungarorum* 2. Szeged.

1996 *A magánáhitat szentképei II. Devotio Hungarorum* 4. Szeged.

TOMÁN Erzsébet

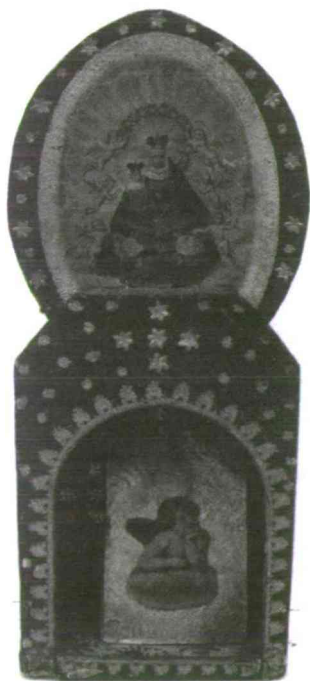
1995 A kegytárgyak élete. Megjegyzések két római katolikus falu példáján. *Ethnographia.* CVI. 673-691.

*Mária a gyermek Jézussal,
festett porcelán szobor*

Kegytárgy két, forgatható képpel

Barlangot formáló papír kegytárgy

Lourdes-i Mária alakját formáló szenteltvíz tartó

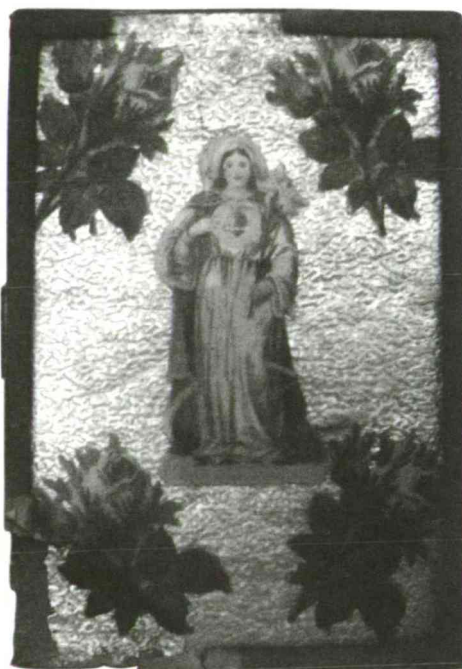

Imafüzet beragasztott szentképpel

Szentelvíztartó

Szentkép Mária szíve ábrázolással